

Євген Маланюк

Забгато маємо нині явищ, що псують нерви, і лише свідомість заховати їх міцними, змушує редукувати коло спостережень до речей засадничих.

Біда не в тім, що в нашій, далекій від веселощів, дійсності існують молоді і немолоді люди, що культивують в святій простоті оті анахроністичні "парижі" (в каварні "Деляпе" [1]), що з пафосом наївно-широкого снобізму деклямують про "нове" (!) мистецтво, що з натхненням, вартим ліпшого призначення, майструють екзотичні монографії, що творять якийсь підозріло-безжурний світлик (щось середнє між циганським табором і жидівським містечком), світлик, де існує система своєрідних канонів і критеріїв та не менше своєрідна ієрархія вартостей. Біда не в тім. І не такі болячки перебула історія нашої культури. Що ж значать в порівнянні з ними ці дрібнички? А, зрештою, десь же мусять находити собі вихід продукти розкладу, неминучі в органічному процесі життя.

Та є одне засадниче "але", що змушує тривожно зупинитись на цьому явищі.

Воно - не лише в нас. Воно - "міжнародне". Деінде воно вже кінчається, деінде досягає зеніту. Ще донедавна здавалося, що ця відворотна хвиля спізнитого декадансу омине наш острів зовсім і нове літературне покоління встигне перейняти й вдержати полум'яну естафету історичної тяглості.

Та, саме в моменті передавання, як це не раз уже траплялося в нашій традиції, рука того, хто давав, залякла в смертельній конвульсії, а того, що мав взяти, показалася заслаба. Так цілий доробок винятково-напруженої й у виняткових обставинах dokonаної праці духа - завис у повітрі. [...]

Отоді-то й з'явився зроджений з цвілі й мокроти дрібний біс підозрілого модерну. А за ним, не для всіх, звичайно, зрима, витягається довготелеса тінь знайомої Постаті, що спеціально полюбляє саме такі періоди історії.

Мікроб яко такий, звичайно, дрібниця.

Але та змова мікробів, той наступ мікробів, що розповзлися по Європі й наповзають далі наслідком гниття советського бронтозавра і наслідком повсякчасного і повсюдного мордування органіки життя, самого bios'у існування, - то не дрібниця. То - смертельна небезпека для організмів прожертних історичними хворобами, расово неуконстатованих, національно не випростуваних, врешті тих, яким історія заощадила попередньої школи "середньовіччя", а географія приспала "готичні" інстинкти.

Не все наведене, на щастя, відноситься до нас. Де в чому, наприклад, в наших безприкладнім кількатисячлітнім расовім здоров'ї, - можемо бути цілком безпечні. Це - не все, хоча це й головне: не дарма народи, загрожені культурно й духовно, чіпляються, як останнього рятунок, - раси. Отруїти нас надовго або глибоко - жодна отрута не здолає, - найближчий приклад - історія з так званим "українським комунізмом". Та, зате, брак дечого іншого змушує нас до особливої чинної обачності, до повсякденної духовної гігієни і психічної профілактики. Без дотримання їх грозитиме новий період національного анабіозу, новий історичний антракт.

Це, саме, література є тією областю, де передусім скупчуються центри національного здоров'я.

Малоросійські нахили, своєрідні духовні лінощі, зловісні й не до кінця переборені гоголівські комплекси, обважнілий розум, що традиційно "спізнюється", і ослаблені рефлексії, - все це спокушує, як об'єкт коли й не легких перемог, то, бодай, експериментальних досліджень на тему "витривалості матеріалу".

І тут різногатуркові мікроби, різноманітні-різнокольорові біси й бісики, якими б мікроскопічними вони не були, відіграють свою помічну роль. Не якістю - то кількістю, не блискуче - то напевно, не безпосередньо - то збоку, не в певнім напрямку, то створенням відповідної атмосфери, "клімату", "milieu"... Не советським хлороформом, так псевдоевропейським "міжнародним" кокаїном "модерну" та "паризькості".

В непевних сутінках доби, в її млах і випарах, "поки сонце зійде", їх отруйна для спраглих легкої слави Танталів "роса", коли й не "виїсть очі", то поважно ослабить зір. Зрештою, більшого від мікробів і бісиків ніхто й не вимагає.

Атмосфера ж і клімат (з огляду на час і місце), розуміється, - винятково сприятливі для "європеїзації" й "умодернення". [...]

Доба - переходова. Етап - переломовий. Грунт - не зміцнений. Літературна спадщина - не засвоєна й не забезпечена. Почуття історичної відповідальності за дальшу долю тієї спадщини - не вкорінене. І все це - в атмосфері заповітреній і заповітряній далі, в якій снуються сумнівні постаті і речі, нездемасковані й некаральні. [...]

Отож, бувають такі періоди історії і такі народи, які, хоч-не-хоч, мусять бачити - далі і гостріше, відчувати - сильніше, чути - тонкіше, словом, бути чуйним - не бійтесь цього слова - форпостом на плацдармі ідей, на війні духа. Власне такою війною охоплений нині цілий світ, а найтрагічнішої виразності набирає вона на українських теренах. Вислід її означить ту чи іншу цілком конкретну ситуацію. Цей духовний, але тим не менше цілком реальний характер цієї війни не тільки змушує українську культуру та літературу до максимальної участі в ній з максимальним же моральним напруженням, але й розгортає перед нею цілком реальні перспективи. Коли життя нації зредуковане до справ духовних, коли воно не може рости в ширину й довжину, нічого іншого не залишається, як рости вгору, як перегрупувати національну енергію і скупчити її в царині духа.

На цім полягає нині історична відповідальність української літератури.

Хай ті, кому це подобається, культивують у себе плитку поточну моду. Хай гіпнотизують себе "соціальними" екзотиками і насолоджуються східними солодощами. Хай підлягають чарівній флейті факірів і впадають у транс від муринського джазу й советських фільмів. Хай собі й далі "репортажують" функції й запахи власних залоз і думають при тім, що творять "нове" мистецтво. Хай собі уважають Кафок і Джойсів, Еренбургів і Авдеєнок за сучасних Гомерів і Шекспірів. Хай, врешті, поглиблюють свій мистецький атеїзм і механістичний матеріалізм, аж дійдуть до розважань над сексуальним життям молекул і проповідей "свідомого материнства" серед хемічних первнів і логарифмів. Для сильних це буде скороминуча хвороба, для слабих - вигідний спуск у небуття. [...]

Без морального напруження, без творчого вогню, без готичної скерованості до Отця всякої творчості, без віри - твору не буде. Буде - бездушна й бездиханна мертвечина, шматок неорганізованої духом, і, значить, неопанованої формою хаотичної матерії. Або, коли автор робиться резонатором Духа Тьми, - щось ще гірше.

Власне, в неґації або забутті цього догмату й полягає так звана криза сучасної літератури й мистецтва, що є "інтернаціональні" і есперантивно-жаргонові, а передусім безбожні в найстрашнішому значенні цього поняття: "творці" їх не вірять у творчість і волють бути роботами в області, де робот не має що робити.

Не маємо права на цю "кризу" покликатися і все нею виправдовувати. Мусимо дивитися поза сьогоднішні обрії і крізь туман доби, пам'ятаючи, що "криза", себто антракт морального паралічу, період імітацій, акторства, шахрайства і шулерства (не лише в літературі) - минеться, розвіється, зі всіма блудними вогнями "звезд", з метеорами тимчасових авторитетів і марних слав, з модами й снобізмами, з цілою системою здрібнілих критеріїв і гнилими риштованнями штучних ієрархій.

В нещаднім світлі майбутнього не допоможуть дотеперішні захисні кольори, що ними поки що маскують, нівелюють і "інтегрують". Очі всіх тоді ясно побачать і розрізнять, де - бронза, а де гній.

1935

Маланюк Є. Наступ мікробів // Книга спостережень. Проза. - Торонто: Гомін України, 1962. - с. 157-165.